

De vrouwen van Lingenfels

Jessica Shattuck

*De vrouwen van
Lingenfels*

Vertaling Kitty Pouwels en Josephine Ruitenberg

Nieuw Amsterdam

Oorspronkelijke titel *The Women in the Castle*

© Jessica Shattuck

© Nederlandse vertaling Kitty Pouwels en Josephine Rutenberg /
Nieuw Amsterdam 2017

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Karin van der Meer

Omslagbeelden © Neil Holden (plateau), Evelina Kremsdorf (kasteel),
Reilika Landen (moeder en zoon) & Mark Owen (koffer) / Arcangel

Foto auteur © Dorothea van Haeften

NUR 302

ISBN 978 90 468 2222 7

www.nieuwamsterdam.nl/jessicashattuck

Ter nagedachtenis aan mijn moeder, Petra Tölle Shattuck,
en mijn oma, Anneliese Tölle

PROLOOG

Burg Lingenfels, 9 november 1938

De dag van het beroemde oogstfeest van de gravin begon met een striemende regen die inbeukte op alle zwakke plekken van het oude kasteel van de familie Von Lingenfels en lekkages liet ontstaan, vloeren vochtig maakte en de gele façade in een glad, keverachtig zwart oppervlak veranderde. Op de binnenhof hingen de papieren lantaarns en de zorgvuldig geregen slingers van korenhalmen droevig neer en vielen uit elkaar.

Marianne von Lingenfels, een aangetrouwde nicht van de gravin, werkte vreugdeloos door om alles klaar te maken voor hun gasten. Het was te laat om het feest af te blazen. Nu de gravin in een rolstoel zat was Marianne de feitelijke gastvrouw geworden, een gastvrouw die naar haar echtgenoot had moeten luisteren en het feest vorige week had moeten afzeggen. In Parijs lag Ernst vom Rath in een ziekenhuisbed, slachtoffer van een moordaanslag, en in München waren de nazi's het land aan het ophitsen tot wraak. Het deed er niet toe dat voor de aanslag niemand ooit had gehoord van Vom Rath – een onopvallende, weinig belangrijke diplomaat – en dat de dader een zeventienjarige jongen was, en dat de schietpartij zelf al een wraakneming inhield: de familieleden van de dader bevonden zich onder de duizenden Joden die opeengepakt vastzaten aan de Poolse grens, verdreven uit Duitsland, tegengehouden door Polen. Door complexe feiten lieten de nazi's zich niet weerhouden.

'Des te meer reden om hier in het kasteel verstandige mensen bijeen te halen, ver weg van alle gekte!' had Marianne gisteren nog geroepen. Vandaag, in de regen, leek dat een schamel argument.

En nu was het te laat. Dus hield Marianne toezicht op het arrangeren

van de kaarsen en bloemen en het dekken van de tafels en regelde ze het transport van champagne, ijs en boter, in vet ingelegde vis en gerookt vlees, drinkwater en gasflessen voor het fornuis over de drassige weg naar boven. Burg Lingenfels was het grootste deel van het jaar onbewoond, het had geen stromend water en de generator was net krachtig genoeg om de Victrola en een paar lampenslingers met dure elektrische peertjes van energie te voorzien. Het organiseren van het feest was als het opbouwen van een civilisatie op de maan. Maar dit was een van de redenen waarom de mensen steeds weer kwamen, ondanks de jaarlijkse rampen: binnenbrandjes, ingestorte privaathuisjes, chique automobielen die in de modder bleven steken, muizen in de bedden van overnachtende gasten. Het feest was beroemd geworden om zijn chaotische, on-Duitse sfeer. Het stond bekend als een buitenpost van vrijzinnige bohemiencultuur in het hart van de keurige aristocratie.

Tot Mariannes opluchting stak er halverwege de middag een wind op die de somberte verjoeg en bij vlagen een veelbelovend heldere hemel liet zien. Zelfs de stenen muren en het water van de slotgracht zagen er fris en schoongeboend uit. Als de zon even tussen de wolken door kwam, glinsterden de chrysanten op de binnenhof.

Marianne fleurde op. Voor het bakhuis stond een oude drinktrog voor rijuigpaarden, die door een architect die tot de kennissenkring van de gravin behoorde in een fontein was veranderd. Het effect was betoverend en grappig tegelijk. Het kasteel was een olifant, verkleed als elfje.

‘Albrecht,’ riep Marianne terwijl ze de lange, lage bibliotheek binnenliep, waar haar echtgenoot aan het imposante bureau zat dat ooit van de graaf was geweest. ‘Kom toch eens kijken, het lijkt wel carnaval!’

Albrecht keek op, in zijn hoofd nog bezig met het formuleren van een zin. Hij was een lange man met een doorgroefd gezicht, een hoog voorhoofd en woeste wenkbrauwen waardoor hij vaak ten onrechte de indruk wekte te fronsen.

‘Heel even maar, voordat iedereen er is.’ Ze stak haar hand uit. ‘Kom. De buitenlucht zal je hoofd opfrissen.’

‘Nee, nee, nog niet,’ zei hij met een wegwuivend gebaar terwijl hij zijn aandacht weer richtte op de brief die hij aan het schrijven was.

Hè, doe niet zo saai, zou Marianne normaal gesproken zijn uitgevaren, maar vanavond beet ze op haar tong, vanwege het feest. Albrecht was een perfectionist, verslaafd aan zijn werk. Dat zou altijd zo blijven. Hij was een brief aan het opstellen aan een oude kennis van de rechtenfaculteit die bij het Britse ministerie van Buitenlandse Zaken werkte en had al verscheidene malen haar mening gevraagd over alternatieve zinsconstructies. ‘De annexatie van Sudetenland is nog maar het begin. Ik raad je met klem aan om op je hoede te zijn voor de agressie van onze leider’ versus ‘Als we niet oppassen, zullen de agressieve bedoelingen van onze leider nog maar het begin zijn.’

‘Beide versies maken je punt duidelijk,’ was Mariannes antwoord. ‘Kies er gewoon een.’ Maar Albrecht hield van wikken en wegen. Hij hoorde de irritatie in haar stem niet eens. Zijn eigen emoties waren nooit gecompliceerd of kleingeestig; hij was het soort man dat onder het scheren nadacht over abstracte ideeën zoals de onvervreembare rechten van de mens of de problemen van de democratie. De dingen van alledag ontgingen hem dan ook.

Marianne beperkte zich tot een demonstratieve zucht, draaide zich om en liet hem alleen met zijn werk.

In de feestzaal zat de gravin vanuit haar rolstoel een van haar jonge discipelen uit te foeteren: ‘Geen Schumann, God beware me! Dan kunnen we net zo goed meteen Wagner spelen... Nee, iets Italiaans. Iets wat decadent genoeg is om elke achterlijke bruinhemd die zich vanavond vertoont te shockeren.’

Zelfs op gevorderde leeftijd was de gravin nog een rebel, met veel volgelingen onder jonge kunstenaars en leden van de beau monde. Française van geboorte en Duitse door haar huwelijk was ze altijd een controversiële figuur geweest. Als jonge vrouw had ze salons georganiseerd die erom bekendstonden plots te veranderen in danspartijen of intellectuele ruzies over gewaagde onderwerpen, zoals moderne kunst en Franse filosofie. De vraag waarom ze was getrouwd met de keurige, saaie graaf, een twintig jaar oudere man die de naam had altijd in te sukkelen tijdens het diner, was het onderwerp van veel niet zo aardige speculatie.

Marianne, zelf het product van een streng-degelijke Pruisische opvoeding, had altijd diepe bewondering gehad voor de gravin, die niet

bang was om uit de rol van moeder en *Hausfrau* te stappen en het strijdpark van mannelijke macht en intellectueel leven te betreden. Ze zei precies wat ze vond en deed de dingen op haar eigen manier. Al sinds hun eerste ontmoeting, jaren geleden, toen Marianne een jonge studente aan de universiteit was die een relatie had met haar docent (Albrecht), had ze zo'n vrouw als de gravin willen worden.

'Het ziet er prachtig uit,' zei Marianne terwijl ze naar de binnenhof wees. 'Monsieur Pareille kan toveren.'

'Hij is echt een kunstenaar, nietwaar?' zei de gravin goedkeurend.

Het was bijna zes uur. De eerste gasten konden elk moment arriveren.

Marianne haastte zich de trap op naar de kille overloop en de slaapkamer waar haar meisjes waren weggestopt in een antiek hemelbed, een relikwie uit het feodale verleden van het kasteel. Goddank was haar eenjarige zoontje Fritz thuis in Weislau met zijn kindermisje.

'Mama!' riepen Elisabeth van zes en Katarina van vier verrukt uit. Elfie, hun lieve, zachtmoedige au pair, keek met een vermoeid gezicht op naar Marianne.

'Het is toch waar dat Hitler Polen weer terug gaat pakken?' vroeg Elisabeth terwijl ze op en neer sprong op het matras.

'Elisabeth!' riep Marianne uit. 'Waar haal je dat nou vandaan!'

'Dat zei Herr Zeppel tegen papa,' zei ze, nog steeds springend.

'Nee,' zei Marianne. 'En hoe kom je erbij dat dat een reden voor blijdschap zou zijn? Dat zou oorlog betekenen!'

'Maar het is toch van ons?' Elisabeth trok een pruilmondje en hield ineens op met springen. 'En Herr Zeppel zei dat de Polen zichzelf sowieso niet kunnen besturen.'

'Wat een onzin,' zei Marianne, geërgerd dat Albrecht had toegelaten dat het kind dat soort praat hoorde. Zeppel was de opzichter van hun landgoed in Silezië en een vurige nazi. Albrecht tolereerde de kletspraat van de man omdat ze samen waren opgegroeid; Weislau was een klein plaatsje.

'Maar het wás toch van ons?' hield Elisabeth vol. 'Voor de oorlog?'

'Elisabeth,' zei Marianne met een zucht. 'Bekommer jij je nou maar om wat van jónú is, zoals het boek dat je op dit moment met Elfie aan het lezen zou moeten zijn.'

Het kind dreef Marianne tot wanhoop met haar mateloze bezitsdrang. Ze leek helemaal doordrongen van het nationale gevoel van verongelijkheid, alsof zij persoonlijk het slachtoffer van een groot onrecht was. Ze was zo bevoorrecht, maar wilde altijd nog meer: een nieuwere jurk, een mooiere rok. Als ze een konijntje kreeg, wilde ze een hond. Als ze een snoepje mocht, wilde ze er twee. Ze dacht dat de wereld geheel tot haar beschikking stond. Marianne, wier opvoeding in het teken van strenge soberheid en zelfbeheersing had gestaan, stond telkens weer paf van dit veeleisende, aanmatigende wezentje dat ze had voortgebracht.

‘Elfie.’ Ze wendde zich tot de au pair. ‘Zorg je dat de kaarsen om acht uur uit zijn? De meisjes mogen naar beneden komen tot het bordes, niet verder.’

‘Maar...’ begon Elisabeth, en Marianne wierp haar een waarschuwend blik toe.

‘Welterusten,’ zei ze terwijl ze de lieve, rustige, donkerharige Katarina even extra dicht tegen zich aan drukte en een kus gaf op Elisabeths razendmakende gefronste voorhoofdje.

Op weg naar beneden stond Marianne even stil op het bordes en keek naar de hal onder haar, waarvan de stenen bogen werden verlicht door kandelaars. Het flakkerende licht zette de hal in een opwindende, bijna spookachtige gloed. Er waren al wat vroege gasten, de mannen in rok-kostuum, enkele in uniform met opzichtige nieuwe nazi-insignes op de revers, en de vrouwen in chique nieuwe jurken. Onder Hitler begon de economie aan te trekken: de mensen hadden weer geld voor zijde en fluweel en de nieuwe Parijse mode. Vanaf een troonachtige zetel midden in de hal begroette de gravin haar gasten; haar rolstoel was voor vanavond zorgvuldig weggestopt. Ze was één berg blauwe en groene zijde, van het soort dat geen enkele andere Duitse vrouw van haar leeftijd (of welke leeftijd dan ook) zou dragen. Haar lach schalde door de ruimte, behoorlijk krachtig voor iemand met gezondheidsproblemen – had er ooit een vrouw bestaan die zo dol was op feest? En daar, buigend voor haar, was de gast die haar dit lachsalvo ontlokte: Connie Fledermann. Marianne voelde een opwelling van blijdschap. Wie anders zou zo worden verwelkomd? Connie was een van de favorieten

van de gravin en op zijn beurt een stralend middelpunt, een man die met zijn uitgesproken karakter, gevatheid en intelligentie bij allen geliefd was; voor de dames een charmeur, voor de heren iemand die vertrouwen wekte en hun confidenties ontlokte. Niemand, van de geschifte Hermann Göring tot de zwaarmoedige George Messersmith, was immuun voor Connies charisma.

‘Connie!’ riep Marianne terwijl ze naar hem toe liep.

Hij draaide zich om en een grijns trok over zijn gezicht. ‘Aha! De vrouw op wie ik wachtte!’ Hij bracht haar hand naar zijn lippen. ‘Je ziet er beeldig uit.’ Hij blikte omhoog naar het bordes. ‘Krijg ik mijn prinsesjes nog te zien, of heb je ze weggestopt?’

‘Weggestopt,’ zei Marianne met een lach. ‘Hoop ik.’

‘Helaas.’ Hij legde zijn handen op zijn hart en deed alsof hij in elkaar zakte. ‘Maar in elk geval is me het gezelschap van de koningin-moeder vergund. Kom’ – hij stak zijn arm uit – ‘laat me je voorstellen aan mijn Benita!’

Mariannes glimlach verstrakte. In het tumult van de afgelopen week was ze dat helemaal vergeten: Martin Constantine Fledermann ging trouwen. Het leek onmogelijk. Zelfs nu de datum vaststond (vandaag over twee weken!), had het nog steeds iets van een uit de hand gelopen grap.

Maar hij was ernstig, zelfs gespannen, terwijl hij Mariannes elleboog vastpakte. ‘Je moet haar vriendin worden. Ze kent niemand. Ik heb tegen haar gezegd dat jij haar bondgenoot zou zijn. En...’ hij keerde zich naar haar toe, ‘je weet dat ze die hier nodig zal hebben.’

‘Hoezo?’ vroeg Marianne. ‘Je bent hier onder vrienden.’

‘Dat klopt,’ zei Connie. ‘Maar zij niet.’

Marianne fronste bij deze cirkelredenering, maar er was geen tijd voor vragen, want ineens stond ze voor haar, Connies Benita, een opvallend knappe vrouw met het soort vlakke, Noord-Europese gezicht dat kalmte uitstraalde. Haar blonde haar was in twee vlechten rond haar hoofd gebonden in de stijl waar de nazi’s zo dol op waren, een wagneriaanse Brunhilde in een onvervalste Tiroler jurk. Ze stond tussen twee jonge collega’s van Albrecht van het ministerie van Buitenlandse Zaken, die er allebei opgetogen uitzagen. Marianne kreeg een ongebruikelijke steek van jaloezie. Niet dat ze de jonge vrouw om haar schoonheid of

haar bijna tastbare seksuele uitstraling benijdde (ze had zelf al lang geleden een alternatieve route naar het aanzien van mannen gevonden), maar op dat moment, in het gezelschap van die drie mannen – twee dwaze, overenthousiaste jongens en één dierbare vriend, jeugdliefde, lichtbaken van de oppositie – viel zij geheel in het niet bij de schoonheid van de andere vrouw. Met haar eenendertig jaar was Marianne een volwassene in een kinderspel, een schoolfrik te midden van licht ontvlambare leerlingen.

‘Sorry, jongens,’ zei Connie, en hij duwde een van hen opzichtig weg met zijn elleboog, ‘maar ik moet haar weer voor mezelf opeisen.’ Hij legde een hand op Benita’s arm en trok haar naar Marianne toe. ‘Liefste,’ zei hij tegen Benita (wat was het vreemd hem dat te horen zeggen), ‘mag ik je voorstellen aan mijn... hoe zal ik je noemen?’ Hij draaide zich naar Marianne toe. ‘Mijn oudste vriendin, mijn strengste adviseur, degene die me eerlijk houdt?’

‘Ach, schei uit, Connie,’ zei Marianne terwijl ze haar irritatie probeerde te onderdrukken.

‘Marianne,’ stelde ze zichzelf voor, en ze stak haar hand uit naar de jonge vrouw, die niet veel ouder dan twintig kon zijn.

‘Dank je wel,’ zei het meisje, en ze knipperde met haar ogen als een verschrikt hert. ‘Aangenaam kennis te maken.’

Er arriveerden meer gasten, en Marianne merkte dat ze zich door het gedrang naar haar toe werkten om haar een hand te geven, zich door haar te laten verwelkomen en politieke kwesties met haar te bespreken. Daar was Greta von Viersdahl, die haar aandacht probeerde te trekken; sinds de invasie door Hitler had Greta het alleen nog maar over de winterkleding die ze inzamelde voor de Sudeten-Duitsers die zo kort geleden waren ‘teruggekeerd tot het vaderland’, na zo lang te zijn ‘onderdrukt door de Slaven’... Marianne had geen trek in de politieke ideeën van Greta. Impulsief nam ze Benita bij de arm. ‘Geef ons een kans om vriendinnen te worden,’ zei ze over haar schouder tegen Connie terwijl ze Benita al via de achterdeur naar de met lantaarns versierde hof voerde.

‘Wat mooi!’ riep Benita uit.

‘Ja, hè?’ zei Marianne. ‘Net een sprookje. Gravin von Lingenfels bedenkt de schitterendste dingen.’

Benita knikte en stond met grote ogen te kijken.

‘Nou, vertel me eens wat over jezelf, voor we weer door bewonderaars worden belaagd,’ zei Marianne. ‘Hoe was de reis? Heb je je kamer gevonden?’ Ze werkte de noodzakelijke vragen snel af en luisterde maar half naar de antwoorden van het meisje.

Overal om hen heen voelde ze de blikken van de mensen. ‘Hoe heb je Connie ook alweer ontmoet?’ Marianne plukte twee glazen champagne van een tafel en gaf er een aan Benita, die het aannam zonder te bedanken.

‘Eigenlijk kwamen we elkaar gewoon op het dorpsplein tegen,’ zei het meisje. ‘Ik was daar met mijn groepje, mijn BDM-groepje...’

‘Goeie genade! De BDM? Hoe oud ben je eigenlijk?’ riep Marianne uit.

‘O, nee, niet die voor kleine meisjes; die voor de oudere meisjes, Glaube und Schönheit. Ik ben negentien.’

‘Aha.’ Marianne klopte haar op de arm. ‘Stokoud dus.’

Het meisje keek haar zijdelings aan.

‘Zijn deze niet beeldig?’ Marianne wees naar de witte chrysanten en donkere herfstanemonen die in potten langs de balustrade stonden. Hoog boven hen joegen bleke wolken langs de donkere hemel, en in de verte lagen de bossen inktzwart in de schemering. ‘Op het dorpsplein dus...’

Benita nam een slokje van haar champagne en hoestte. ‘Het is niet zo’n interessant verhaal. We kwamen elkaar tegen en maakten een praatje, en later zijn we uit eten gegaan...’

Marianne zette haar glas op de muur van de binnenplaats. ‘En nu gaan jullie trouwen.’

‘Als je het zo zegt’ – Benita aarzelde – ‘klinkt het raar.’

Marianne glimlachte en fronste met haar hoofd schuin. Die vorrende blik had ze van de gravin overgenomen; ze had gemerkt dat dit een handige manier was om bekentenissen en nadere toelichtingen los te krijgen van kinderen en familieleden, zelfs van volwassen mannen.

Maar het had niet de gewenste uitwerking. In plaats daarvan leek het meisje zich te hernemen en haar schouders te rechten. ‘Daartussenin is er ook nog wel iets gebeurd.’

‘Natuurlijk,’ zei Marianne. Waarom was ze zo op de ondervragende toer gegaan? Het meisje zou Connies vrouw worden. Zo’n begin was helemaal niet in haar eigen belang. ‘Sorry, het gaat me ook helemaal niet aan. Kom.’ Ze liet haar blik over de snel volstromende binnenplaats glijden, op zoek naar een uitweg, en zag tot haar opluchting Herman Kempel, een van de brave borsten die eerder zo verrukt van Benita waren geweest. ‘Laten we met je nieuwste bewonderaar gaan praten.’

Naarmate de avond vorderde, veranderde de sfeer en ontstond er een soort frivole, roekeloze vitaliteit. Een komische figuur in lederhose en kniekousen speelde op een accordeon – had de gravin hem ingehuurd of was het een gast uit het dorp? – en mensen begonnen volksdansen uit te voeren op de hobbelige keien. Sommige vrouwen schopten zelfs hun schoenen uit, ondanks de kou. En binnen was eindelijk het door de gravin bestelde Amerikaanse jazztrio aangekomen. Ze speelden ragtime in de grote zaal, terwijl enkelen van de vrijmoediger, meer kosmopolitische gasten een demonstratie gaven van dansen met gekke namen als de big apple en de lindyhop. Ondanks het geïmproviseerde fornuis en het ontbreken van stromend water wist de chef op de een of andere manier een stroom aan lekkernijen op te dienen: traditionele varkensgehaktballetjes met een verfijnde peterseliesaus, dikke witte gestoomde knoedels en plakken worst zo groot als flinke munten. Maar ook nieuwigheden: asperges omhuld door flinterdunne plakjes ham, geleipuddinkjes, geflambeerde ananas en toast met kaviaar... Net als in de muziek was in het eten de Duitse cultuur in al haar varianten vertegenwoordigd.

Marianne liep rond in een roes, niet van de alcohol (de gastvrouw dronk nooit meer dan één glaasje punch, nog zoiets wat ze van de gravin had geleerd), maar van opluchting. Ze was erin geslaagd de buitensporige traditie van het oogstfeest voort te zetten, zelfs nu het land werd meegesleept in deze golf van starre, grimmige strijd lust. En ze was erin geslaagd haar eigen opvoeding te overstijgen (wat zou haar vader het gênant hebben gevonden te zien hoe zij een feest gaf met jazzdans en getoost met champagne) en deze mensen iets heerlijks, vluchtigs en bevrijdends te bezorgen.

Voortdobberend op deze gedachten begroette ze gasten, contro-

leerde de drankvoorraad achter de bar en de hapjes op het buffet. ‘Mevrouw de gravin junior!’ riep een aangeschoten, pedante neef van Connie terwijl hij een dikke arm om haar schouders legde. ‘Wat een feest! Maar waar is je geachte echtgenoot? En al zijn hoogstaande vrienden? Ik heb het afgelopen uur niet één van die druïloren gezien! Zitten ze soms in een of andere elitebijeekomsst waar hun ouwe maat Jochen niet bij mag zijn?’

‘Nee hoor.’ Marianne wimpelde hem af met een kus op zijn wang. Maar het was een goede vraag. Waar wás Albrecht? En waar waren Connie, Hans en Gerhard Friedländer? Ze had hen al een tijdje niet gezien. Albrecht had hen waarschijnlijk meegetroond naar de bibliotheek om zijn brief te bespreken. De gedachte irriteerde haar. Albrechts nuchterheid, zijn vermogen zich voortdurend te concentreren op de wereld achter datgene wat vlak onder zijn neus gebeurde, voelde als een verwijt. Hij had natuurlijk gelijk. Die arme Ernst vom Rath lag ergens in een ziekenhuisbed en duizenden Joden sliepen buiten, in het koude grensgebied. Duitsland werd bestierd door een schreeuwerige volksmanier die erop uit was andere landen in een oorlog te lokken en talloze onschuldige burgers het leven zuur te maken. En hier zaten zij champagne te drinken en dansten op Scott Joplin.

Van de weeromstuit geprikkeld viel ze Albrechts werkkamer binnen, waar ze inderdaad zaten, al haar ontbrekende gasten: Albrecht en Connie, Hans en Gerhard, Torsten Frye en de Amerikaan Sam Beverwill en nog een paar anderen, van wie er velen net als Connie stafofficier waren bij de Abwehr, de militaire inlichtingendienst.

‘Wat is dit?’ vroeg ze, en ze probeerde het luchtig te laten klinken. ‘Een geheim feest der serieuzen? De gravin zal niet blij zijn als ze hoort dat jullie stiekem in de werkkamer zitten in plaats van te dansen.’

‘Marianne...’ zei Albrecht.

‘Albrecht! Laat je gasten naar buiten komen en genieten van het feest...’

Terwijl ze sprak, viel haar oog op een nieuwe persoon in hun midden: een kleine, donkerharige, kalende man met een gespannen uitdrukking op zijn alledaagse gezicht. Er hing een vreemde sfeer in de kamer: de gezichten van de mannen bleven betrokken, onveranderd door haar komst.

‘Neem me niet kwalijk,’ zei ze tegen de nieuwe man. ‘Ik geloof niet dat we al hebben kennisgemaakt.’

‘Pietre Grabarek.’ Hij deed een stap naar voren en stak zijn hand uit. Een Pool. Albrecht en Connie hadden allebei veel contacten in de Poolse Nationale Partij.

‘Marianne von Lingenfels. De vrouw van uw nuchtere gastheer hier,’ zei ze met een gebaar naar Albrecht.

‘Marianne...’ onderbrak Albrecht haar opnieuw. ‘Pietre is net uit München aangekomen met verontrustend nieuws. Vanavond...’

‘Is Vom Rath dood?’ Er trok een vlaag van kilte door Marianne heen.

‘Ja.’ Albrecht knikte. ‘Maar dat is nog niet alles.’

Marianne voelde zich nu ongemakkelijk als middelpunt van dit groepje mannen, die allemaal aandachtig haar reactie afwachtten. Dit was niet een positie die ze gewend was: die van een onwetende.

‘Het lijkt erop dat Goebbels de SA opdracht heeft gegeven om rellen te stichten en Joodse eigendommen te vernielen. Ze gooien stenen door etalageruiten en plunderen de boel, ze maken er een sport van...’

‘Geen sport, een strijd! Een georganiseerde aanval!’ onderbrak de man hem.

‘... om levens te verwoesten.’

‘Wat vreselijk!’ zei Marianne. ‘Laat Lutze dat gebeuren? Wat betekent het?’ Lutze was het hoofd van de SA, een onaangename man die ze onlangs had ontmoet en die ze niet mocht.

‘Het ziet er wel naar uit,’ antwoordde Albrecht.

Er veranderde iets in de blikken en de houdingen.

‘Dit is voorbij de grens van de waanzin. Hitler is precies de maniak waar we bang voor waren!’ riep Hans uit, maar niemand besteedde aandacht aan hem. Hij was een lieve, dwaze jongen. ‘Je hebt denkers en doeners,’ had Connie eens gezegd, ‘en Hans is een doener.’ Albrecht had echter geprotesteerd tegen die tweedeling: zo zwart-wit, zo generaliserend en simplificerend. Daden zouden het vervolg op gedachten moeten zijn, en gedachten moest je zorgvuldig afwegen. Maar zo zat Connie niet in elkaar. Hij was zelf ook meer een doener; zijn standpunten waren weliswaar geïnformeerd en onderbouwd, maar er werd zelden over gepiekerd en ze waren altijd definitief.

‘Dit betekent een schande voor Duitsland in de ogen van de wereld,’ zei Albrecht.

Er werd alom instemmend gereageerd.

‘En ellende,’ zei Connie. ‘Het betekent ellende voor veel, heel veel mensen...’

Er viel een stilte in het vertrek, terwijl er stemmen en flarden accordeonmuziek binnensijpelden door de in lood gevatte ruitjes.

‘En het betekent dat verstandige burgers in actie moeten komen,’ ging Connie verder. ‘We zijn niet allemaal schurken en bandieten. Maar dat worden we wel als we er niets aan proberen te doen.’

Dat was een krachtige uitspraak, bijna een uitdaging, en Marianne zag aan de gezichten van de mannen hoe verschillend die aankwam. Hans knikte theatraal, geboeid. Eberhard von Strahlen, duidelijk niet gediend van dergelijke onbesuisde taal, knipte met zijn vingertoppen een pluisje van zijn revers. Albrecht fronste bedachtzaam.

‘Het is onze plicht,’ zei Connie. ‘Als wij niet actief tegen Hitler in gaan, wordt het alleen maar erger. Die man, die fanaticus die zichzelf onze leider noemt, verwoest alles wat we als bondsstaat hebben opgebouwd.’ Hij vervolgde: ‘Als we niet snel gelijkgezinden tegen hem mobiliseren, als we niet snel de hulp inroepen van onze contacten in het buitenland – de Britten, de Amerikanen, de Fransen – dan sleurt hij ons een oorlog in, en erger. Als je luistert naar wat deze man verkondigt, als je écht luistert en leest... Het staat allemaal in dat afschuwelijke boek van hem, *Mein Kampf*: zijn ‘strijd’ is erop gericht ons allemaal in beesten te veranderen! Lees het, lees het écht, ken uw vijand: zijn visie is middeleeuws! Erger dan middeleeuws, wetteloos! Dat het leven niet meer is dan een strijd om hulpbronnen die tussen de rassen gevoerd wordt, het ‘Herrenvolk’ waar hij de mond van vol heeft en de rassenprofielen die hij heeft ontworpen... dat zijn de instrumenten die hij zal gebruiken om ons te verdelen en zelf te zegevieren.’

Marianne had Connies standpunten eerder gehoord; hoe vaak hadden ze in Weislau niet tot ’s avonds laat zitten praten rond het haardvuur? Hitler was een krankzinnige en een schurk, daar waren ze het allemaal over eens. Dat was al sinds de putsch zonneklaar. Zowel Connie als Albrecht was een groot deel van de afgelopen jaren bezig geweest de slachtoffers van de nationaalsocialisten bij te staan: Joden die wilden

emigreren, opgepakte communisten, kunstenaars wier werk in de ban was gedaan. 'Zonder het recht zijn we geen haar beter dan apen,' zei Albrecht altijd. Natuurlijk probeerde hij elke individuele zaak te winnen, maar zijn werk hield net zo goed in dat hij het recht, door het toe te passen, handhaafde en versterkte.

Maar Connie rekende niet meer op het recht, dat immers steeds meer werd uitgekled onder de nazi's. Hij was een geboren dissident met een rotsvast geloof in directe actie. Dat was een van de trekjes die Marianne het liefste zag in hem, Connie, speelkameraadje uit haar jeugd, haar dierbaarste vriend en de man die ze het meest bewonderde, naast Albrecht natuurlijk. Hij was altijd een agitator geweest, een gepassioneerd voorvechter van wat hij als juist ervoer. Als kind hadden Marianne en hij hele zomers met hun beider families doorgebracht aan de Oostzee, en dan had Connie altijd het voortouw genomen in kwesties waarin onrecht moest worden bestreden, en plannen gesmeed om de hondenmishandeling door de conciërge van het hotel aan de kaak te stellen, of een of ander hardnekkig vooroordeel van hun ouders. En gewoonlijk werd het pleit door hem gewonnen, louter door zijn sterke karakter en standvastigheid.

'We móéten manieren vinden om tegen hem in te gaan,' ging Connie verder. 'Niet alleen door zijn lelijke aspiraties onder de aandacht van de wereld te brengen, maar door zelf in te grijpen. Als we vanachter onze veilige bureaus blijven kijken en oordelen, is het straks onze eigen schuld. Dus ik stel voor dat we ons vanaf vandaag tot taak stellen om actief verzet te plegen. Om te proberen ons land af te brengen van Hitlers destructieve koers.'

Connie was uitgesproken. Langs zijn haarlijn parelde het zweet en hij was buiten adem.

Onder de groep mannen werd gemompeld en geknikt.

'Ik ben het er in principe mee eens.' Albrecht sprak met trage stem over de aanzwellende betuigingen van instemming heen. 'Maar actief samenzweren tegen onze regering – tegen deze regering – is niet zonder gevaar. En we moeten ook aan onze vrouwen en kinderen denken. Ik zeg niet dat we het niet moeten doen, alleen dat we goed moeten nadenken...'

'Jullie vrouwen en kinderen zullen jullie steunen,' onderbrak Mari-

anne hem tot haar eigen verbazing en die van de rest van de aanwezigen. Het kwam eruit als een terechtwijzing. Albrecht was altijd zo gematigd, zo traag en bedachtzaam. Een voortsukkelende schildpad, waar Connie een springend hert was.

‘Allemaal?’ vroeg Von Strahlen droog.

‘Allemaal,’ antwoordde Marianne. Von Strahlen was een seksist. Hij vertelde niets aan zijn kindvrouwje Missy en nam haar nergens mee naartoe. Arme Missy, behandeld als een domme, vetgemeste koe.

‘Met alle risico’s?’ vroeg Albrecht vriendelijk.

‘Met alle risico’s,’ antwoordde Marianne.

‘Goed,’ zei Connie, en hij richtte zijn intense, strakke blik op haar. ‘Dan zie jij toe op hun welzijn. Jij wordt aangesteld als aanvoerster van de vrouwen en kinderen.’

Marianne beantwoordde zijn blik. Aanvoerster van de vrouwen en kinderen. Ze wist dat het niet zijn bedoeling was haar te kleineren, maar het gloeide na als een klap.

De bijeenkomst – als het dat was – werd beëindigd, en met een onwettelijk gevoel liep Marianne terug naar het feest om haar verantwoordelijkheden als gastvrouw weer op te pakken. Conversaties klonken op en stierven weg, het jazztrio speelde en vanaf het bordes droeg iemand in het Latijn een tekst van Cicero voor.

Maar buiten, voorbij de kasteelmuren, gebeurden er verschrikkelijke dingen. Marianne zag voor zich hoe Hitlers bruinhemdentuig uitzwermden over de straten, schreeuwend en rondparaderend met hun air van bandeloze agressie. Ze had ze afgelopen zomer in München zien marcheren tijdens een parade. Twee van de mannen hadden zich uit de formatie losgemaakt en waren over het trottoir haar kant op gesnel. Een moment was ze stokstijf blijven staan, bang te worden aangevallen – maar waarom? In plaats daarvan sloegen ze de student naast haar neer en schopten hem terwijl hij zich klein maakte; hun glanzende zwarte laarzen beukten tegen zijn rug. Het was zo snel gegaan dat ze alleen maar bleef staan. ‘Waarom? Wat heeft hij gedaan?’ vroeg ze aan de man naast haar toen de SA weg was. ‘Hij hief zijn arm niet voor de Hitler-groet,’ fluisterde de man terwijl ze zich over de arme student bogen om hem te helpen opstaan.